

DONATA MITAITĖ

## Tarpininkas

---

Valentinas Sventickas, *2009 kritiko pastraipos*, Vilnius: Žuvėdra, 2009, 304 p., ISBN 978-9955-669-49-4

---

Valentino Sventicko knygoje, kaip pavadinimas ir žada, kritiko tekstai: rimti ir nelabai, išbaigti ar tiesiog jų nuotrupos ir fragmentai. Esmingiausia leidinio dalis – penkiasdešimt recenzijų, publikuotų 1991–2009 m. Jos atspindi platų autoriaus interesų lauką: rašoma apie lietuvių poezijos klasikų ir visai jaunus autorius, literatūrologijos veikalus, dokumentiką, dėl vieno ar kitų priežasčių žvilgsnį patraukusią prozą, netgi apie vieną vertimą – Albert'o Camus *Pirmąjį žmogų*. Pastaruoju atveju kalbama ne tik ir ne tiek apie Camus, kiek apie tekstologiniu požiūriu sudėtingos knygos parengimo problemas, pripažįstant, kad „rimta knyga lietuviškai prabilo gana greitai, praėjus dvejiems metams po prancūziškojo leidimo, išleista ji paprastai ir tvarkingai“ (p. 93). Be recenzijų, knygoje dar du gerokai mažesni skyreliai vadinamųjų „Gurinių“ – visokių kritiko darbo nuobirų: įvairiomis progomis sakytų kalbų ir rašytų tekstų ar tiesiog nedidelių užrašų sau. Vienas tų skyrelių daugiau, kitas mažiau rimtas. „Pratarmėje“ autorius paaiškina, kad sąmoningai renkasi leisti recenzijų – o tai svarbiausias kritikos žanras – knygą, neperrašinėja jų į vadinamąją literatūros proceso analizę: „[...] tikrai galėčiau. Bet nenoriu“ (p. 10). Aišku, daugiausia knygoje recenzijų apie poeziją – ji visą laiką ir buvo svarbiausias kritiko dėmesio objektas.

Rašymo metu dominavusių visuomenės nuotaikų raida maksimaliai loko-niškai apibūdinta knygos pabaigoje: „LIE-TU-VA ir Lietuva“ (p. 300); taip simboliškai čia išreikšta pirmaisiais nepriklausomybės metais vyravusi patetika ir vėlesniųjų kasdienybė. Šis gyvenimo fonas šiek tiek veikia ir kritiką, rašantį apie tuo laiku išleidžiamas knygas, bet nesakyčiau, kad tai akivaizdžiai pastebima. Esmingiau Sventicko, kaip kritiko, darbą atspindi tokia autocharakteristika:

Aš rašydamas jaučiuosi esąs specialus skaitytojas. [...] perskaitęs pasakoju kitiems. Žinodamas, kad ne visi viską skaito, o būsenas jausti gal nori. Turbūt yra kokia prasmė patarti žmonėms, – šitai būtina perskaityti, tasai išleido gerą knygą, o anas

daro ką daręs ir t. t. Jaučiuosi esąs tarpininkas tarp eilėraščių ir žmonių. Pagal savo supratimą ir galimybes, žinoma, vertinu, ir pastabų išsakau, abejonių. (p. 251)

Recenzijos apimtis, kūrinio analizės ar jo pristatymo būdas daug priklauso nuo to, kokiam leidiniui rašyta (*Metams, Literatūrai ir menui, Lietuvos žinioms* ar kt.). Dienraščiuose ar angliškame arba rusiškame žurnale *Vilnius* knyga tiesiog anotuojama, kaip, pavyzdžiui, Viktorijos Daujotytės monografija apie monsinojorą Kazimierą Vasiliauską *Žmogus ir jo kalnas*. *Vilnius* orientuotas į kitatautį ir kitose šalyse gyvenantį skaitytoją, todėl kritikas imasi ir reklaminės funkcijos: „Monsinjero asmenybę turėtų pažinti platesnis pasaulis, ši Daujotytės knyga verta vertimų į didžiąsias kalbas (be abejo, reikiama adaptuota). Iš to, ką sakiau, tikriausiai aišku, jog tai būtų pažintis su Lietuva per išpūdingą jos kelio reprezentantą“ (p. 220). *Kauno dienos* 1995 m. vienu nedideliu tekstu pristatoma Salomėjos Nėries *Prie didelio kelio* ir Daujotytės *Salomėjos Nėries ruduo*. Nepriklausomybės pradžioje (tuo patetiškuoju laikotarpiu) visuomenėje išgalėjęs nuomonių maksimalizmas vertė Sventicką pasakyti, kad Salomėjos Nėries vardas lieka tarp svarbiausių XX a. lietuvių poezijoje, nepaisant to, jog ji parašė ne tik nemirtingas „Alyvas“, bet ir „Poemą apie Staliną“, kad reikia išmokti išmintingai žiūrėti į savo rašytojų kelius ir klystkelius. *Metams, Literatūrai ir menui* ar *Šiaurės Atėnams* rašytos recenzijos kur kas išsamesnės ir dalykiškesnės.

Neseniai teatro kritikas Vaidas Jauniškis, rašydamas apie aktorius, kuriems, jo nuomone, užtenka savęs, savo kuklėtės patirties, paties fakto, kad tu esi scenoje, nenorintiems pažinti kitų šalių teatro, nesidomintiems nei kolegomis, nei dramaturgais, kurių veikalus vaidina, pavartojo griozdišką psichologų terminą „savipakankamumo sindromas“<sup>1</sup>. Reikia pripažinti, kad šiandien ne vienoje kultūros sferoje „savipakankamumo sindromas“ artėja prie beveik epideminio lygmens. Daug išspausdinama ir recenzijomis ar šiaip rašiniiais apie literatūrą apsimesančių tekstų, kurie iš esmės tėra rašiniai apie jų autorius, geriausiu atveju – apie jų išpūdžius perskaičius kokią nors knygą. Kartais – nelygu rašančiojo talentas – tai būna įdomu, nors ir mažai ką tepasako apie tariamai recenzuojamą knygą. Sventickas šiame kontekste būtų vienas iš klasikinių kritikų, rašantis būtent apie perskaitytas knygas, o ne tik eksponuojantis save. Jis išmano literatū-

1 Vaidas Jauniškis, „Savipakankamumo sindromas“, in: [www.bernardinai.lt/2010-07-29-vaidas-jauniskis-savipakankamumo-sindromas/48160](http://www.bernardinai.lt/2010-07-29-vaidas-jauniskis-savipakankamumo-sindromas/48160)

ros istoriją ir teoriją, skaito kolegų darbus, kad ir fragmentiškai, bet kartais jo recenzijose brėžtelėjamos linijos ir į kitas kultūros sritis: rašydamas apie Romo Daugirdo poeziją jis prisimena, kad „pastaruoju dešimtmečiu panašios meninės kalbos pagausėjo mūsų tapyboje ir muzikoje“ (p. 165), apie Neringą Abrutytę – kad jos poeziją galima sieti su tų primityvistų, „kurių prigimty yra modernizmo impulsas“; vaizduosena (p. 177), o apie Donaldą Kajoką eseistiką – tai, kas kritikų cechui gal net svarbiau nei patiems rašytojams: „[...] štai mintis, girdėta F. Fellini'o filme: laimė – kalbėti tiesą niekam nesuteikiant skausmo. Donaldas Kajokas kalba apie tai, ką amžiams bėgant praranda žmogaus dvasia, – Antono Čechovo herojė dar gebėjo ‚aristokratiškai išsigąsti‘ savo impulsyvaus noro įskaudinti pašnekovą“ (p. 137).

Sventickas ilgai dirbo Rašytojų sąjungoje, leidyklose, todėl gerai pažįsta daugumą rašytojų, kurių knygas vertina, ir nesistengia to slėpti. Recenzijose jis dažnai pasakoja asmeninius įspūdžius, prisimena susitikimus su recenzuojamų knygų autoriais, ir tai įdomu, nes portretuoti kritikas moka. Graži Jono Strielkūno charakteristika (p. 59) jau cituota Daujotytės monografijoje apie poetą, bet *2009 kritiko pastraipose* esama ir kitos, apibūdinančios ne tik Strielkūną, bet – minimalia detale – ir jo auditoriją:

Kažin ar J. Strielkūno skaitytojams užklysta mintis, kad jis yra didis eruditas? Eilėraščiai atrodo tokie paprasti. Ir pats jis kone prasčiokiškas. Pažiūrėkite, kaip šypsosi ponios ir ponai, kai eina jis prie mikrofono – nedidukas, linguojantis, užsilenkusia apykakle. Šypsosi, kol poetas pradeda skaityti. Nei eilėraščiuose, nei viešuose monologuose savo intelekto J. Strielkūnas nekaišioja. Apie kitų kūrybą kalba trumpai, vengdamas teorinių sąvokų, keblesniu atveju pajuokauja. Esam seniai pažįstami, tad štai ką pastebėjau: ko nepaklaus, vis jis yra skaitęs. Dabar dar pagalvojau, kiek poezijos, taip pat istorinės ir teorinės literatūros, biografijų, žinytų ir žodynų perėjo per J. Strielkūno-vertėjo rankas (jo vertimai dažniausiai kieti riešutėliai). (p. 16)

Strielkūnas – vienas dažniausiai Sventicko dėmesį traukusių autorių (vien šioje knygoje keturios recenzijos, daugiau – net penkios – tik apie Daujotytę). Recenzuodamas rinkinį *Tamsos varpai* kritikas prisipažįsta apie poetą rašęs jau penketą kartų, todėl ne kartosiąs bendrus Strielkūno poetinio pasaulio bruožus, o paieškosiąs, kas atsirado naujo. Aišku, greitakalbe primenami ir tie bendrieji bruožai, kurie kiekvienoje knygoje irgi šiek tiek individualizuojasi. Antai

šioje knygoje būdingose Strielkūno poezijai baladėse daugėja nežinios, „baugių ir kartu masinančių erdvių ir būsenų“ (p. 119), fantasmagorijos elementų. Nežinau, kaip kitiems, bet man didžiausias atradimas buvo recenzijos pabaiigoje: „Skaitydamas šį rinkinį pirmą kartą taip aiškiai mačiau gamtos atskirumą J. Strielkūno poezijoje. Tai didelis, amžinas, gaudžiantis pasaulis, gyvenantis savo gyvenimą, tai Visuotinė Tyla, kurioje prasmenga vargšų žmonelių balsai“ (p. 120). Galbūt esu pernelyg užliūliuota kalbų apie žmogaus ir gamtos paraleles lietuvių literatūroje, bet niekada taip nebuvau galvojęsi.

Manychiau, kad labai svarbu, jog kritikas sugeba išlaikyti platesnį, ne tik asmeniniu skoniu pagrįstą požiūrį ir išlikti objektyvus rašydamas net apie tokią poeziją, kuri jam nėra artima, bet, jo nuomone, reikalinga, nes yra kitokia nei dominuojanti šiuo metu lietuvių literatūroje. Taip išryškintat savąjį požiūrį, bet jo neabsoliutizuojant rašoma apie Onės Baliukonytės *Elgetaujančią saulę*:

[...] opozicijų trankumas mano suvokimui pernelyg agresyvus: yra įspūdis, kad poetė priėjo prie tavęs per arti, kad neleidžiama jausti kitaip, kad jos tiesų ašmuo yra visiškas, trikdantis atlapumas. Tačiau šis sakinytis tėra asmenišką prisipažinimą. O literatūros kritiko balsas sako, kad visa, kas čia apytikriai nusakyta, yra kūrybinė vertybė. Matoma, paveiki, savita, net kitoniška. Nes ramesni temperamentai, nuosaikumas, plastiški perėjimai lietuvių poezijoje bene vyrauja. (p.106)

Problemiškas kritiko santykis ir su Romo Daugirdo eilėraščiais, perteikiančiais į aklavietę einančio pasaulio nuotaikas, bet vėlgi, išsakydamas savąjį požiūrį („Nejaučiu jokių simpatijų katastrofiškų destrukcijų paveikslui, kurį kaip savo teisybę piešia R. Daugirdo ‚eilėraščiai ir beveik eilėraščiai‘“, p. 166), kritikas suvokia kitokios nei jo poeto pasaulio sampratos pagrįstumą: „jeigu vis dėlto kalba, – tai jaučia prasmę ir priedermę“ (p. 167). Tokiu būdu skatinama poezijos įvairovė, nebandant jos pritaikyti savajam skoniui. Būtent platesnis požiūris ir leistų kritikai panorėjus parašyti literatūros proceso analizę; to proceso bruožus, jų kaitą jis gerai jaučia. Gražus ir nebūdingas mūsų kalbėjimams apie literatūrą prisipažinimas: „kodėl taip yra, ką tai reiškia, – dar nežinau“ (p.168).

Sventickas reiklus, profesionalus, tačiau ir geranoriškas kritikas, todėl jo žodis kartais būna šiek tiek ironiškas, bet argumentuotas ir nežlugdantis. Pasakęs daug gero apie Albino Bernoto rinkinį *Į šulinį užgriūvantį*, jis priduria: „Tai tvirta, patvaru, dailu, taip suvalkietiška tvarkinga, kad kartais pasidaro nyku“

(p. 82). Tas nykumo išpūdis kritikui, matyt, nebuvo dominuojantis, nes recenzija baigiama: „Taigi – knyga, kuri liks“ (p. 83). Su humoru sakomas pastabas rašytojams galbūt lengviau priimti, o tie, kas šiaip skaito recenzijas, patiria „teksto malonumą“. Tokių teikiančių malonumą ir anaip tol nebūtinai kritiškų vietų knygoje nemažai. Tarkim, štai tokia citata iš Romualdo Granausko *Raudonas ant balto* ir kritiko komentaras: „„Muštis aš visiškai nemokėjau ir nežinojau, kur galima apie tai paskaityti“ (ne šiaip sakinys, o paminklas mūsų inteligentijai)“ (p. 144). Atrodo, kad Sventickui neįdomios ir kaip suvalkietiški namai labai tvarkingos recenzijos, todėl jis ieško originalesnės formos. Viktoro Rudžiansko eilėraščių rinkinys *Miesteliai.lt* analizuojamas laiško recenziją užsakiusiam *Literatūros ir meno* darbuotojui forma. Jurgio Kunčino *Pjūti fjūūt! Arba Netiesų dvaras* recenzija, parašyta mėgdžijojant Kunčino romanų skyrių numeraciją – vienas išpūdingesnių knygos *2009 kritiko pastraipos* tekstų. Jame spausdinamas didelis autoriaus atsiminimų apie Kunčiną blokas, parašytas kaip pamąstymai važiuojant į darbą troleibusu, apibendrinama tai, kaip romaną vertina kiti kritikai. Bendrame Sventicko knygos kalbėjimo kontekste netikėta pikta reakcija į tai, kas apie *Pjūti fjūūt!* buvo atspausdinta *Literatūroje ir mene*: „knygų apžvalgininko *mb* sakinys ‚romanas–duoklė, kurio galbūt ir nereikėjo skubėti išleisti‘, pašiurpino. Ką, prisikels ir patobulins? Ar kas kitas ‚suredaguos‘? Ar rankraštis pagerės gulėdamas?“ (p.186). Sventickas irgi pastebi romano neišbaigtumą, bet ir toks jis kritiką intriguoja. Paskutiniai recenzijos sakiniai tipiškai Sventickui: „Romanas – ir apie tuos, kurie ateina? Valdžion, kur daugiau. Beje. *Pjūti fjūūt!* yra paukštelio giesmė“ (p. 189), nes kritikas – ne paprastas, o aiškiai socialiai angažuotas tarpininkas tarp rašytojo ir skaitytojo, jis jaučiasi išsipareigojęs ir kalbėti apie visuomenės ydas, ir ją šviesti.

Rinkinyje esama mažiau kritiškų ir kritiškesnių recenzijų, tarp jų – du vieno ironiško sakinio tekstai, „apsimetantys“ recenzijomis apie Vytauto Petkevičiaus *Durnių laivą*. Spausdinamos tik dvi išplėtotos recenzijos, kuriose kategoriškai pasakoma: neįmanoma nei tokios rašliavos vadinti poezija, nei jos leisti knygų pavidalu; tai jau objekto pasirinkimo klausimas – dažnai kalbėti apie niekalą Sventickui neatrodo nei įdomu, nei prasminga. Tiesą apie tas dvi knygas – Aleksandro Pogrebnojaus *Eiles* (recenzija rašyta *Lietuvos rytui*) ir neaiškaus autoriaus vaikams skirtą *Zuikį Puikį*, sumontuotą vagiant klasikų siužetus ir darant ne tik eiliavimo, bet ir rašybos klaidas (recenzija rašyta *Respublikai*), – kritikas jaučia pareigą pasakyti platesnei skaitytojų auditorijai, nes šlamštas kartais būna nepaprastai

agresyvus, todėl privalo būti įvardintas. Čia Sventickas mesteli akmenuką į knygų leidėjų daržą, siūlydamas jiems būti ir vertintojais, nes kitaip jie rizikuoja tapti leidybos grafomanais, kurie tikėdamiesi šio tokio pelno leidžia bet ką. Kad jiems šiek tiek pagelbėtų, jis net suklasifikuoja akivaizdžiausiai šiuo metu pastebimą grafomanią poezijoje (p. 218).

Beje, ne kartą recenzijose girdimas ne tik kritiko, bet ir leidėjo balsas. Kartais, kaip apie Camus *Pirmąjį žmogų*, kolegoms pasakoma komplimentų. Kartais dėl savos leidyklos išleistos knygos tenka pačiam pasiaiškinti. Toks šiek tiek problemiškas atvejis – Antano Kalanavičiaus knyga *Ne akmenys guli*. Iš esmės sutikdama su įsitvirtinusių pozityviu, net pakiliu Kalanavičiaus poezijos vertinimu, manau, kad šita knyga tapo savotišku akmeniu, užritintu ant poeto kūrybos. Suprantu pomirtinės knygos sudarytojų norą į vieną tomą sutalpinti viską, kas išliko, tačiau vargu ar kas nors, dar nepažindamas poeto, ryžosi imti į rankas šį didžiulį šešių šimtų puslapių tomą. Suintriguoti, sudominti skaitytoją greičiau būtų galėjusi patraukliai išleista nedidelės apimties, bet rinktinė poezija. Kritikas-leidėjas pasirinkimą aiškina tuo, kad esą akivaizdu, jog kitos šio poeto knygos greit nebus (p. 54). Gal ir taip, kita vertus, poezija surinkta ir išleista, o dabar niekas nedraudžia tai pačiai ar kokiai kitai leidyklai parengti labiau skaitytoją galintį patraukti leidinį.

Daugiau leidybinės kritikos, kitaip sakant, rašinių, kurie buvo perskaityti knygų mugėse, šiaip per įvairių knygų pristatymus, susitikimus su skaitytojais, esama skyreliuose „Guriniai“: Sventickas, kaip Lietuvos rašytojų sąjungos leidyklos vyriausiasis redaktorius, tokių renginių atlaiko daug. Juose jis stengiasi klausytojus sudominti, suintriguoti, o nuobodžiai akademišku tekstu to nepadarysi, kritikuoti knygų, kurias pats leidi ir reklamuoji, irgi neimsi. Todėl tenka savotiškai žaisti, demonstruoti fantaziją ir sąmojų, beveik verstis per galvą. Knygoje *2009 kritiko pastraipos* originalia forma pristatoma Henriko Algio Čigriejaus *Varna braukia ašarą*, Viktoro Rudžiansko *Nuo do iki do*, eilėraščių antologija *Iš Vilniaus į Vilnių* ir kt. Drįsčiau sakyti, kad tokių tekstų įdomiau klausytis, negu juos skaityti. Nors gal taip atrodo todėl, kad autoriaus „suvaidintas“ sakininis variantas man buvo pirminis.

Buvau dar kartą beprieikštaujami (jau esu tai dariusi rašydama apie ankstesnę Sventicko knygą) dėl perteklinio, mano požiūriu, kalbėjimo, aiškinimo, kodėl ir ką jau pasakė ar padarė ir ką dar sakys ar darys ir pan., tačiau susivokiau – Georges-Louis Leclercas Buffonas teisus: „Stilius – tai ir yra žmogus.“ Nereikalinga ir

bepراسمیشka, nes visiškai neproduktyvu, įkalbinėti kitą žmogų, kad jis perimtų tau priimtinesnį stilių. Kitas dalykas, kad daugiažodystė kartais labai suvelia tekstą ir padaro jį sunkiai suvokiamą, – tokia yra, pavyzdžiui, recenzija „Privatizuoti namai“ (p. 30–33), kurioje kalbama apie Valdo Kukulo eseistiką.

Skaitant Sventicko knygą pasidarė akivaizdu, kad Vilniaus universiteto Filologijos fakultetas prarado geranorišką, kantrų, nevengiantį dar ir dar kartą paaiškinti, pakartoti, atrodytų, seniai privalomą žinoti, bet nebūtinai visiems žinomą informaciją, o, be to, dar ir turintį humoro jausmą profesorių. Tikrai būtų populiarus ir studentų mylimas. Net ir nedirbdamas universitete Sventickas nurodo barus, kuriuose studentai arba kritiko kolegos galėtų šį tą naudingo nuveikti. Antai žioji spragos Juozo Erlicko kūrybos sampratoje:

vis dėlto konceptualaus kalbėjimo apie jo kūrybą nėra daug. Yra lėkštas lengvas įprotis atsipirkti šmaikštavimais knygų parašėse ir visokiais mitologizavimais. Vertės ir novacijų deramo supratimo nebus be pakankamai specialių studijų. Net gabesni studentai jas galėtų pastūmėti, pavyzdžiui, išrankiodami ir konteksto požiūriu analizuodami J. Erlicko nuolat naudojamas literatūros citatas. (p. 158 )

O štai užduotis jau Alfonso Maldonio poezijos tyrinėtojams: „Gera būtų, jei kas nors imtųsi gretinti Maldonį ir Maironį kaip lyrikus ir satyrikus“ (p. 236). Kritikas gali braižyti tokias iki šiol neatliktų, bet būtinų padaryti darbų perspektyvas, nes puikiai mato visą lietuvių literatūros panoramą, nėra susikoncentravęs tik į kokį vieną žanrą, stilistinę kryptį to žanro viduje ar vieną autorių, nors, be abejo, kaip ir kiekvienas, turi sau ypač artimų rašytojų.

Sventickas norėtų, kad jo kolegos kritikai nebūtų nepajudinamai rūsūs ir rimti, – tai pasakoma dar „Pratarmėje“. Gal jis ir teisus, bet lietuvių kultūra, ko gero, apskritai pernelyg rimta, o ir literatūros kritikų joje per maža. Bet galima pabandyti ką nors pasakyti ir ne visai rimtai, tarkim, pažiūrėti į kritiko gimimo datą ir į horoskopą: Liūtas. O žvėrių karalius, aišku, pagal savojo „žanro kanoaną“ negali būti susigūžęs, susigraužęs, iš už kokio kampo graudžiai žiūrintis į klestintį kitų gyvenimą. Sventickas nepažeidžia šio „kanono“; todėl yra ne tik profesionalus, ryžtingai sprendžiantis iškylančias problemas, bet ir šiek tiek koketuojantis, besigėrintis savimi ir tuo, ką jis sugalvojo. Net jei kai kas (tarkim, iš „Gurinių“) labai sėkmingai galėjo dar pagulėti rašomojo stalo stalčiuje.